

A KÖNYVKERESKEDÉSEK ÉS A KÖNYVÁSARLÓK. FELMÉRÉS A LUBLNI VAJDASÁGBAN*

Bohdan C y w i ń s k y

A KÖNYVPIACNAK ÉS AZ OLVASÁSI TEVÉKENYSÉG KÉRDÉSEINEK ELEMZÉSE

A jelen munka a lengyelországi könyvpiac néhány kérdésével foglalkozik. A piac jelenségeit többnyire csak gazdasági szempontból elemzik, holott a szociológiai kutatásoknak is érdekes tárgyát képezhetnék. A könyvpiac esetében a vásárlások kulturális folyamatokat tükröznek. Ilyen jellegű könyvkereskedelmi kérdéseket érint munkánk, amelynek alapvető feladata a könyvforgalom strukturájának meghatározása, figyelembe véve a vevők néhány jellegzetes ismervét (egyéni vagy kollektív vásárlók, falusiak vagy városiak stb.).

A kérdés ilyen felvetése megköveteli a részletes elemzés előtt a könyvpiac jelenségei és az illető terület olvasóinak igényei közötti kapcsolat meghatározását. Különös figyelmet kell szentelnünk azoknak a lehetőségeknek, amelyeket a könyvpiac társadalmi és kulturális szempontból végzett elemzése nyújthat.

A könyvpiac az a terület, ahol a legkifejezöbben mutatkozik meg az "írói termelés" és a társadalmi igények konfrontációja, a kereslet és kínálat

---

*CYWIŃSKI, Bohdan: Księgarstwo i ich klienci na podstawie badań w województwie lubelskim. [Wyd.] Biblioteka Narodowa, Instytut Książki i Czytelnicztwa [Warszawa]. Warszawa, 1966. [2], 185 p. 11 t. 30 cm. (Helyrendi száma a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban 4-2387.) - Itt a munka első, "Bevezetés a kutatásokba" c. fejezetének (Wprowadzenie do badań, 1-29. p.) kivonatos fordítását közöljük.

gazdasági kapcsolata formájában. Ez viszonylag könnyen mérhető a könyv-igény intenzitási mutatójával, illetve a vizsgált terület könyvesboltjainak működésével. A körülményeket a lengyel könyvkereskedelem esetében a következőképpen lehet összefoglalni:

1. A lengyel könyvpiac az állami szektorhoz tartozik, a nagykereskedelem 100 %-ban, a kiskereskedelem pedig 97,2 %-ban. A központi, meglehetősen részletes könyvkereskedelmi jelentés könnyen megfigyelhetővé tette az általános piaci jelenségeket.

2. A könyvkereskedelmi hálózat egységes szervezete lehetővé tette különböző területeken és központokban a részletes vizsgálatokat; ez lényegesen megkönnyíti a megnyilvánuló könyvigénynek és különböző feltételezett formáinak vizsgálatát.

3. A könyvpiacon különböző típusú vásárlók fordulnak meg: a kollektív vásárlók (könyvtárak, iskolák, hivatalok) mellett egyéni vásárlókkal is találkozunk. Ennek következtében a könyvpiac vizsgálata lehetővé tette a tájékozdást az állandó vásárlók különböző típusairól, a társadalmi olvasómozgalom kialakításában játszott szerepükről.

A könyvpiac említett jellegzetességei rámutatnak, milyen fontos az elemzés a könyvterjesztés teljes képének kialakítása érdekében. Az elemzés kiterjedhet a kiadói termés egészére vagy bizonyos részére, illetve az egyes művekkel kapcsolatos részletes adatokra. Végül az egyéni vásárlókkal kapcsolatba lépve képet kapunk a könyvtáron kívüli olvasómozgalom helyzetéről. A könyvpiac kutatásának egyik legértékesebb eredménye, hogy adatokat szolgáltat az egyéni vásárlókról, akik elhatározzák, hogy megveszik a keresett könyvet, s akik egyéni elképzeléseik szerint saját könyvtárat gyűjtenek.

A könyvpiac elemzése azonban így sem ad közvetlenül választ az olvasómozgalomra érintő kérdésekre.

A vizsgálat során vagy egyéni vevő vásárlásával van dolgunk, vagy olyan intézményével, amelynek feladata az olvasómozgalom népszerűsítése. Alapul véve a könyv társadalmilag tudatosult rendeltetését és feltételezve a pénzkidadás szándékosságát, a könyv megvásárlásának tényéből következtethetünk

1. bizonyos olvasói igényre, amely a vásárlást kiváltotta;
2. a vásárlás után a könyv egyszeri vagy többszöri elolvasására.

A gyakorlatban mégis, mint tudjuk, az ilyen következtetések gyakran tévesnek bizonyulnak. Számos olyan helyzet adódik ugyanis, amelyben a könyv-

vásárlást nem reális olvasási igény eredményezte, vagyis amikor a könyv megvásárlása nem vonja maga után elolvasásának tényét. Ez például az a helyzet, amikor a vásárlást kiváltó igény

- hipotetikus (amikor ajándékba veszik a könyvet),
- pedagógiai megfontolásokra épül (ez jellemzi a könyvtárak vásárlásait),
- külsőleges természetű (szabadisznak veszik a könyvet, vagy a környezet, az iskola stb. nyomására vásárolják meg).

Másrészt a valóságos olvasói igény esetleg nem konkretizálódik vásárlásban, mert nem érik vásárlási szándékká (nem akarnak könyvre pénzt kiadni, a keresett könyvet kikölcsönzik a könyvtárból vagy elkérik ismerőstől), vagy mert a szándék nem válhat valóra (az igényt a könyvesbolt nem tudja kielégíteni, tekintettel a könyvüzletek készletének ismert hiányaira).

Számos ilyen tipikus helyzetet sorolhatnánk még fel, amelyben a könyv megvétele nem vonja maga után elolvasását is. Azonkívül az új könyvek mellett ott vannak a régiak is, amelyek már évekkel ezelőtt eltűntek a könyvtárból, és csak különféle gyűjteményekben lelhetők fel.

Az olvasói igény, a könyv vásárlása és elolvasása közötti kapcsolatnak ez a bonyolultsága megnehezíti, hogy a könyvpiac elemzéséből közvetlenül következtessünk az olvasási tevékenységre. Kétségtelen, hogy a könyvforgalom nagysága és strukturája e tevékenység mérésének lényeges, de csak másodlagos eszköze. Elemzésének mutatói csak a könyvpiacra vonatkoznak, tehát az olvasók igényeit kielégítő új könyvek beáramlására, s így nem lehetnek kizárólagos jellemzői az olvasási tevékenység egészének. Ezért a könyvvásárlások elemzéséből – mint minden analógia esetében – mindig csak nagy óvatossággal vonhatunk le következtetéseket.

E módszertani korlátai ellenére a könyvpiac elemzése, már említett előnyei révén, lényegesen megkönnyíti tájékozódásunkat a könyvterjesztés egyes láncszemeinek működésére, valamint az irántuk megnyilvánuló társadalmi igényre vonatkozóan. Az olvasómozgalmi kutatásoknak pedig lényeges kiegészítését alkotja, képet adva az irodalom terjedésének általános folyamatáról, amely irodalomnak az olvasók által történő felhasználásával más, egyre részletesebb kutatások foglalkoznak.

Az ilyen típusú könyvkereskedelmi kutatások eddig nem szereztek maguknak Lengyelországban általánosan elismert rangot: az olvasómozgalom tudományos kutatásának néhány évtizedes hagyományához nem csatlakozik a lengyel könyvpiac elemzésének hagyománya.

Ugy látszik, hogy a külföldi kutatások is mellőzik a könyvpiac elemzését. A szociológusok érdeklődése a nyugati országokban a tömegkultúra fogalmának egésze és a szabad idő kihasználásának problematikája felé fordul. A könyvpiac a kisebb és nagyobb magánkiadó- és kereskedő vállalatok, valamint a kiskereskedések óriási tömegével nem hálás terület a tudományos kutatás számára. Kivételt képez itt néhány francia munka a francia könyvpiacról, amelyeket a kiadói szindikátus megbízásából az Institut des Recherches Économiques et Sociales állított össze 1960-ban "Az olvasás és a könyv Franciaországban" címmel,¹ valamint a "Bordeaux olvasói atlasza",² amelyet R. Escarpit professzor, az ismert irodalomszociológus vezetésével dolgoztak ki. Mindkét munka eléggé bátorlalan próbálkozás egy eddig felderítetlen területen való tájékozódásra. A francia könyvkiadás és könyvpiac általános jellemzését adja az olvasási tevékenység szempontjából Dumazedler "A szabad idő kulturája felé" c.³ könyve.

A szocialista országokban az olvasómozgalom elemzése a társadalmi renddel együtt átalakuló kultúra általános fejlődési folyamatát igyekszik megragadni, s elsősorban a kiadói statisztikákra, másrészt pedig a közművelődési könyvtárak hálózatának tevékenységére fordítja figyelmét. A könyvpiacnak és főleg kiskereskedelmi formáinak jellegzetességeit, amelyek kevésbé kifejezően tükrözik a nagy kulturális folyamatok dinamikáját, eddig nem tisztázták.

Igy alakult ki az a helyzet, hogy mind Lengyelországban, mind pedig külföldön a könyvpiac elemzése a közgazdászokra maradt. A könyvkereskedelem mint kulturális intézmény Lengyelországban eddig szinte kizárólagosan a publicistáknak és a visszaemlékezések íróinak a témája volt.

Mivel a könyvpiac olvasómozgalmi szempontból történő elemzésének nincsenek tudományos hagyományai, különös jelentőséggel bírnak azok az uttörő munkák, amelyek ezen a területen az utóbbi években megjelentek. Itt kell megemlíteni mindenek előtt Radosław Cybulski⁴ és Zdzisław

1 Études sur la lecture et le livre en France. Institut des Recherches Économiques et Sociales, Paris, 1960.

2 ESCARPIT, Robert - ROBINE, Nicole: Atlas de la lecture à Bordeaux. Centre de Sociologie des Faits Littéraires, Bordeaux, 1963.

3 DUMAZEDIER, Joffre: Vers une civilisation du loisir. Paris, 1961.

4 CYBULSKI, Radosław: Geografia sprzedaży Matej Encyklopedii Powszechnej [Az Általános Kis Enciklopédia eladásának földrajza.] PWN, Biblioteka Narodowa, Instytut Książki i Czytelnictwa, Warszawa, 1961. (Soksz.); Nowobci na rynku księgarskim [Ujdonások a könyvpiacra]. Biblioteka Narodowa, IKiCz, Warszawa, 1962. (Soksz.) (Michał Jagło közreműködésével); Klienci księgarń powiatowych i ich księgozbiory [A járási könyvtárak vásárlói és könyvállományuk]. Księgarz, 1964. 1. no.; Księgarz radzi czytelnikom [A könyvkereskedő tanácsolja az olvasónak]. Biblioteka Narodowa, IKiCz, Warszawa, 1965. (Soksz.)

Krasiński⁵ munkáit, amelyek ugyan csak részterületekkel foglalkoznak, mégis jelentős mértékben fényt vetnek a könyvpiac olyan lényeges problémáira is, mint az irodalom különböző fajtái iránti igény alakulása, a reklám és a könyvkereskedői tanácsadás kérdései. Egyidejűleg rámutatnak sok olyan fontos és érdekes könyvkereskedelmi kérdésre, amely művelődésszociológiai elemzést kíván. Átfogóbb képet ad erről a problémakörrel, és a közgazdaságtani módszerek olvasásvizsgálatban való alkalmazására is javaslatokat tesz Stanisław Połec "A könyvkereskedelem szervezete és gazdaságtana"⁶ című könyvének az olvasómozgalommal foglalkozó fejezete. Sok és érdekes anyagot tartalmaznak végül erre vonatkozóan a könyvkereskedelmi szakfolyóiratok, a Księgarz, a Przegląd księgarski i wydawniczy vagy régebben a Praca księgarska.

2. A MUNKA CÉLJA ÉS TÁRGYKÖRE

A könyvpiac tudományos elemzése különböző kérdésekre irányulhat. Nagy általánosságban két lehetőséget különböztethetünk meg. Az egyik esetben egy bizonyos művet vagy művek csoportját vizsgálja a kutató a kereslet és a kínálat szempontjából egyaránt, a másik esetben pedig a könyvkereskedések hálózatát és vevőkörét. A meghatározott könyvekből kiinduló vizsgálat középpontjában a kiadói tevékenység vagy a piacon megnyilvánuló igények elemzése áll. A könyvkereskedelmi apparátus vizsgálata viszont képet ad arról, hogyan tudja kielégíteni a hálózat az adott környezetnek, a vásárlók különböző kategóriáinak az igényeit. Kétségtelen, hogy a két szempont kölcsönösen kiegészíti egymást, és csak együttesen adhatnak átfogó tájékoztatást a könyvpiacról.

Jelen munkánk az említett második kategóriába tartozik. Nem törekszünk arra, hogy a hálózat működésére vonatkozóan minden kérdésre választ adjunk. Kutatásunk fő problémáját a következőképpen lehet megfogalmazni: kit

5 KRASIŃSKI, Zdzisław: Miejsce książki fachowej i naukowej w życiu kulturalnym inteligencji [A szakkönyv és a tudományos könyv helye az értelmiség kulturális életében]. Biblioteka Narodowa, IKICz, Warszawa, 1965. (Soksz.)

6 POŁEC, Stanisław: Organizacja i ekonomika księgarstwa [A könyvkereskedelem szervezete és gazdaságtana.] PWSZ, Warszawa, 1962. 10. fejezet: Zagadnienia konsumpcji książek, analizy rynku i badania czytelnicstwa [A könyvforgalom kérdései, a piac elemzése és az olvasásvizsgálat.] 168-204. p.

és milyen mértékben szolgál ki a könyvesbolt, elhelyezésétől és típusától függően. A könyvkereskedői hálózat legalább néhány gócnak "kulturális termelékenységét" akarjuk meghatározni, fejlődésük jelenlegi szakaszában. Erre az általános kérdésre válaszolhat a különböző könyvüzletek könyvforgalmának az elemzése. Az ilyen elemzés megvilágíthatja, hogyan függ a forgalom strukturája a vevőkör sajátosságaitól. Ha pontosan és sokoldalúan rekonstruáljuk ezt a strukturát, választ kaphatunk néhány részletkérdésre is:

- milyen szerepet játszanak a könyvpiacra a vevők főbb csoportjai: egyéni és kollektív vásárlók (intézmények), gyermekek és felnőttek, falusiak és városiak ;

- milyen kulturális, tudományos, szórakozási igényekről tanuskodnak a vásárlások;

- hogyan befolyásolja a vevő lakóhelyének a kulturális központtól való távolsága a könyvkereskedelmi hálózat szolgáltatásainak kihasználását, más szóval: mekkora a vajdasági és a járási székhelyeken, illetve a kisebb városi központokban működő könyvesboltok tevékenységének hatóköre.

Ezekre a kérdésekre empirikus módon választ ad a vizsgálat anyaga, amely a falusi lakosságra is vonatkozik. Fényt vet a könyvforgalom leegyszerűsített statisztikájából eredő félreértésekre is. A statisztika ugyanis - amely a járás egy lakosára jutó, könyvvásárlásra fordított összegből indul ki - nem veszi figyelembe azt a tényt, hogy a nagy városokban a vidéki lakosság is vásárol könyveket; éppígy nem veszi figyelembe a könyvesbolttal rendelkező városi lakosság és a vidéki területek lakosságának vásárlási aktivitása közötti különbséget. Innen a statisztikai adatok valószínűleg nagy eltérése. Jelen munka egyik feladata ezeknek a valóságot eltorzító mutatóknak a helyesbitése. A könyvforgalom strukturájának elemzése nemcsak a különböző típusú vevők vásárlási aktivitásáról és az ebben megnyilvánuló olvasási igény tárgyáról szolgáltat információkat, hanem azt is lehetővé teszi, hogy általános következtetéseket vonjunk le a tömeges olvasási tevékenység jellemvonásaira és tágabb értelemben a mai kultúra bizonyos aspektusaira nézve.

A könyvkereskedelmi forgalom strukturájának kutatása végül arra is rávilágít, hogyan elégíti ki a könyvkereskedelmi hálózat működése a terület igényeit. Ennek a tematikának a kidolgozása feltehetően olyan eredményeket hozhat, amelyeket konkrétan fel lehet használni a könyvkereskedői hálózat tervezésében. Az ebben a munkában összefoglalt vizsgálati anyag 1963-64-ből származik, tehát abból az időszakból, amikor a kereslet és kínálat kuta-

tását a kereslet abnormis fölénye az irodalom minden területén megnehezítette. A figyelemnek a könyvkereskedelmi hálózat kérdéseire való összpontosítása tehát az aktuális piaci helyzet szempontjából is szükséges volt. Az így kapott eredmények nem veszítenek aktualitásukból a könyvpiaci egyensúly biztosítása szempontjából sem, mert nemcsak az olvasási tevékenységre vonatkoznak, hanem magának a könyvkereskedelmi apparátusnak a hatékonyságára is.

Végül hangsúlyozni kell a jelen munka kísérleti jellegét; megpróbáljuk benne felvázolni a mai lengyelországi könyvpiac néhány jellegzetes vonását, s egyuttal kísérletet teszünk a kereskedelem gazdaságtanából és szociológiájából vett kutatási technikának kulturális kérdésekben való alkalmazására. Lehet, hogy jelen munkánk eredményei ösztönzést fognak adni a terület további, sikeresebb elemzésére.

3. A KUTATÁS TERÜLETE ÉS JELLEGE

A kutatók kérdéseire adott válaszok különbözőképpen alakulhatnak, a vizsgált környezettől, a földrajzi vidéktől, a lakosság demográfiai keresztmetszetétől, főleg műveltségi színvonalától és sok más szociológiai, gazdasági és kulturális tényezőtől, végül bizonyára maguknak a könyvkereskedéseknek a munkájától függően. Az a célkitűzés, hogy egész Lengyelországra érvényes eredményeket kapjunk, megkövetelte volna vagy az egész könyvkereskedelmi hálózat vizsgálatát, vagy egy reprezentatív próba megállapítását, amely – tekintettel a számításba jövő tényezők nagy számára – sok technikai nehézséget okozott volna.

Ebben a helyzetben szerényebb feladatokat kellett magunk elé tüzniünk. Munkánkat a könyvkereskedelmi hálózat hatókörének tisztázására irányuló elsődleges kísérletnek tekintettük, s az adatgyűjtést egy bizonyos vidékre korlátoztuk, lemondva arról az ambícióról, hogy az eredmények az egész országot reprezentálják. Ezeknek a korlátozásoknak megfelelően állapítottuk meg azt, hogy milyen szempontok alapján választjuk ki vizsgálódásaink színhelyét:

1. A kutatást a könyvkereskedelmi hálózat három alkotóelemére és háromféle környezetre korlátozzuk, figyelmünket a vajdasági és a járási székhelyek, valamint a kisvárosok hagyományos típusu könyvesboltjaira összpontosítjuk. Ily módon a kutatás hatókörén kívül maradt egyrészt a nagykereskedelem, az "Általános Mozgó Könyvesbolt" Varsóban és a központi szakkönyvesboltok, másrészt pedig a kisvárosi és falusi pavilonok, a segédhálózat. Lemondtunk a speciális fővárosi környezet vizsgálatáról is, amely pedig bizonyára különbözik a vajdasági székhelyektől.

2. A kutatások felölelik az iparosodás és az urbanizáció viszonylag alacsonyabb fokán álló mezőgazdasági területeket is. Eltérünk tehát a mai lengyel szociológiai kutatások általános tendenciájától (amelyek leginkább az erősen iparosított területekre vonatkoznak), abban a meggyőződésben, hogy a könyvterjesztés különösen fontos ügy ott, ahova nehezen jut el az urbanizáció, a városi civilizáció. Az is lényeges, hogy a kevésbé urbanizált területeken világosabban megmutatkoznak az alapvető törvényszerűségek, tekintettel az ott működő kulturális intézmények kis számára.

3. A kutatás egy vajdaság területére, azaz a Dom Książki (A Könyv Háza) vállalat egyetlen területi részegységére összpontosul; ez megkönnyíti az analógiák alkalmazását, valamint a kutatások megszervezését. Olyan vajdaságot kell kiválasztani, amelyben a helyi tényezők érvényesülését kevésbé zavarják külső hatások (pl. turisztikai területek idegenforgalma).

4. A járásokat urbanizációjuk foka, népsűrűségük, székhelyük nagysága és a vajdasági központtól való távolságuk alapján választjuk ki.

5. A kutatások kiterjednek a járás területén működő kisvárosi könyvesboltokra is.

E szempontok alapján esett a választás a lublini vajdaságra, amely megfelel az előbbi feltételeknek, emellett pedig jól dolgozó könyvkereskedelmi hálózattal rendelkezik. A vajdaság alacsony urbanizációs és iparosodási szintje, országos viszonylatban leggyengébb közlekedési hálózata, egyenetlen népsűrűsége - mindezek a tényezők eleve jelezték, hogy itt a könyvterjesztés és a falusi kulturális intézmények aktivitása nagy nehézségekbe ütközik.

A kutatások Lublin vajdasági székhelyre, valamint a Janów Lubelski-i, az Opole Lubelskie-i, a włodowai és a zamości járásra terjedtek ki.

L u b l i n 1962-ben 180000 lakost számláló vajdasági székhely, 150 km körzetben a legnagyobb városi központ. Más városi központok konkurenciájának hiánya és területi központi szerepének több évszázados hagyománya fokozza Lublin vonzerejét. Ez különösen kulturális vonatkozásokban nyilvánul meg; 5 főiskolája, 7000 főiskolás és 13000 középiskolás diákja, 4 színháza, 10 mozija, 2 napilapja tanuskodik a város magas kulturális potenciáljáról.

A vizsgált járások több szempontból eléggé differenciáltak.

A J a n ó w L u b e l s k i - i járás nem nagy területű, távol esik Lublintól és a fontosabb közlekedési utvonalaktól. Népsűrűsége nem nagy, városai nincsenek, gyér az uthálózata, nincs nagyobb ipari üzeme, területének tekintélyes része erdős, az egész járás határozottan mezőgazdasági jellegű. Székhelyének csak 5000 lakosa van. Az egész vajdaságban itt a legalacso-

nyabb az állami kereskedelmi hálózat egy lakosra eső forgalma és a rádió-előfizetők száma.

A **O p o l e L u b e l s k i e** -i járás szintén nem nagy. Viszonylag közel van Lublinhoz, jó közlekedési csatlakozással rendelkezik. Néhány községben kisebb ipari üzem is működik, így a lakosság nemcsak a mezőgazdaságból él. - A vizsgált területek között ennek a járásnak legnagyobb a népszerűsége.

A **w ł o d a w a** i járás nagy kiterjedésű, de népsűrűsége az egész vajdaságban a legalacsonyabb. Lublintól távol van, közlekedési csatlakozása sem kielégítő. A járás északi részének nincs országuti összeköttetése a székhellyel. Mezőgazdasági járás, nagy erdővel.

A **z a m o ś ć** i járás nagy területű; népsűrűsége is nagy, de nem egyenletes. A nagy távolság ellenére jó csatlakozása van Lublinhoz. Közlekedési hálózata főleg a járás nyugati részén fejlett, sok az ipari üzem és városi típusú település. A járás keleti és déli része kifejezetten mezőgazdasági jellegű; sok az erdő és rosszabb a közlekedési hálózat. Zamość város (28500 lakos) három szomszédos járásra nézve is betölti az urbanizációs központ funkcióját. A város kulturális arculatát nagyszerű hagyományain kívül az iskolaügy fejlettsége is jellemzi; 16 középiskolával dicsekedhet.

A vizsgálatok összesen 19 könyvesboltban folytak, és pedig Lublinban 12, a járási székhelyeken 4, egyéb kisvárosokban (községekben) 3 könyvesboltban. Lublinban a vizsgálat a Dom Książki (A Könyv Háza) vállalat valamennyi üzletére kiterjedt. Az elemzésből kimaradt a Nemzetközi Sajtó- és Könyvklub, az egyházi antikváriumok és a kis magánantikváriumok. Ezeknek a többi könyvkerekedéstől eltérő természete, készletük tematikai jellege és a magánkereskedelemben folytatott vizsgálatok szervezési nehézségei okozták, hogy ezek az üzletek, amelyek forgalma a lublini Dom Książki forgalmának mintegy 10 %-át teszi ki, kimaradtak az elemzésből.

A megvizsgált lublini könyvesboltokat a következő kategóriákra lehet osztani:

a/ egy rendkívül nagy, általános könyvesbolt a város központjában, évi forgalma 5,6 millió złoty;

b/ két nagy, általános könyvesbolt a belvárosban, évi forgalmuk kb. 1,3 millió złoty;

c/ három nagy, hasonló forgalmu szakkönyvesbolt: műszaki, mezőgazdasági és orvosi;

d/ két kis szakkönyvesbolt, évi forgalmuk 500 000 zloty fölött: zenei és antikvár;

e/ négy kerületi könyv- és papirkereskedés, amelyek évi könyvforgalma 7-800 000 zloty között van.

A könyvkereskedések közelebbi jellegzetességei kiderülnek az elemzés során gyűjtött anyagból. A lublini könyvesboltok sokfélesége lehetővé teszi, hogy teljesebb képet alkossunk a nagyvárosi könyvkereskedelemről is.

A vizsgált járási székhelyeken és egyéb kisvárosokban megvizsgált könyvesboltok is rendkívül differenciáltak.

A J a n ó w L u b e l s k i -i járási könyvesbolt évi forgalma eléri a 700 000 zlotyt. Ezt a boltot a vállalat legjobbjai közé számítják: modern, izléseken berendezett helyisége van, kizárólag könyvek eladására jelölték ki. Ugyanebben a járásban működik a legkisebb vizsgált könyvesbolt is, Modliborzycében (évi forgalma 129 000 zloty). Ez az elemzés egyetlen falusi boltja. Nehezen talál magának vevőkört egy nagyszerűen működő, 8 km távolságban lévő járási könyvesbolt szomszédságában. A könyvek eladása itt gyakorlatilag háttérbe szorult az írószer- és játékaru mögött.

O p o l e L u b e l s k i e járási könyvesboltja évente 700 000 zloty értékben ad el könyvet. Ez a papíruzlettel egybekötött könyvkereskedés szűk, sötét, kényelmetlen helyiségben dolgozik. A járás területén működik még egy kis könyvesbolt Poniatowában, egy kisebb, az utóbbi években kiépült gyári település szélén; itt a könyveladás értéke 230 000 zloty évente. Ugy látszik, hogy a kulturális profil kialakulatlansága és a nagyobb művelődési intézmények hiánya, amely ezt a járást jellemzi, mindkét könyvesbolt számára különösen nehéz működési körülményeket teremt.

A w ł o d a w a i könyvesbolt évi forgalma kb. 800 000 zloty. Ez is kényelmetlen, szűk helyiségben működik, itt is árusítanak írószert is. Ez eddig a nagy kiterjedésű járás egyetlen könyvesboltja.

A z a m o ś ć i járást vizsgálatainkban két könyvesbolt képviseli, egy Zamośćban és egy Szczepieszynben. A zamości a vajdaság székhelyén kívül összes könyvesbolt közül a legnagyobb forgalmat bonyolítja le. Kizárólag könyvekkel foglalkozik, a papircikkeket a Dom Książki egy másik, önálló boltja árusítja. A vizsgált könyvkereskedésen kívül Zamośćban működik még egy kis "Veritas" könyvesbolt is, ahol a könyvek - főleg imakönyvek - forgalma nem lépi túl az évi 150 000 zlotyt. Mivel a Dom Książki üzleteinek évi forgalma 2 350 000 zloty körül van, a Veritas-boltot joggal mellőzhetjük kutatásainkban, a könyvpiac valóságos képének egyszerűsítése érdekében. Ahogy

a zamości könyvesbolt a járásiak, úgy a szczebrzeszyni a vizsgált kisvárosi boltok között a legnagyobb. Ez könyv- és papirkereskedés, évi könyvforgalma valamivel magasabb, mint 400 000 zloty.

4. AZ ANYAGGYŰJTÉS MÓDSZEREI

A kutatómunka zömét a kiválasztott könyvesboltok forgalmának a könyvvásárlók típusai szerinti elemzése jelentette. Mindenekelőtt meg kellett állapítani, hogyan részesülnek a teljes forgalomból a vásárlók egyes típusai. Erre a kérdésre csak akkor kapunk teljes választ, ha további, részletesebb kérdéseket teszünk fel a mi szempontunkból érdekes problémákra vonatkozóan.

A könyvesboltok forgalmának strukturáját nem könnyű rekonstruálni. A vásárlókat aszerint osztályozva, hogy vásárlásuk milyen pénzügyi, adminisztrációs nyomokat hagy a könyvesboltban, a következő csoportokat kapjuk:

- a/ közületi vásárlók, akik készpénzzel fizetnek, de azért kérnek számlát, s annak másolata a boltban marad;
- b/ közületi vásárlók, akik nem készpénzzel fizetnek (átutalás, inkasszó), s vásárlásukról szintén maradnak számlamások és más dokumentumok az ellenőrzésre;
- c/ a kézikönyvek, tankönyvek (és egyéb kiadványok) terjesztői; nekik a boltokban saját dossziéjuk van, amelyben az elszámolási bizonylatokat és az ún. "könyvterjesztői kartonokat" gyűjtik;
- d/ közületi és egyéni vásárlók, akik postai utánvétellel vásárolják a könyveket és akiket külön csoportosításban ellenőriznek;
- e/ egyéni vásárlók, akik vásárláskor nem kérnek számlát, és nem hagyják a bolt pénztárában maradandó, az elemzés számára használható nyomot.

A fentiekből kiderül, hogy a pénztári dokumentáció alapján megállapíthatjuk a vásárlók első négy kategóriájának az egész évi forgalomban való részesedését, és megállapíthatunk néhány adatot róluk magukról, ha a négy kategória szerint csoportosítva kiírjuk a számlák adatait. A bolt forgalmától függően ez a munka többé vagy kevésbé időigényes, de eredményében gazdag anyagot hoz össze.

A vizsgált könyvesboltokban tehát "vásárlási kartonokat" készítettünk, amelyek a következő adatokat tartalmazták:

- a/ a vásárlók első három kategóriájától (ide gyakorlatilag kizárólag közületi vásárlók tartoznak): a könyvesbolt száma, a vásárlás módja (készpénzzel, készpénz nélkül, postai utánvétellel), a vevő neve és címe, a vásárolt könyvek értéke és tematikája;

b/ a könyvterjesztőkről: a könyvesbolt száma, a terjesztés módja, az évi elszámolt összeg, a terjesztett irodalom fajtája (tankönyv, egészségügyi felvilágosító mű, szépirodalom stb.).

Az elemzés felölelte a vizsgált könyvesboltok teljes, 1963. évi pénztári dokumentációját, így a közületi vásárlókról értékes anyaghoz jutottunk, amely természetesen nem hibátlan. A pontatlanságok a rosszul olvasható másolatokból, a vásárló nevének hanyag feltüntetéséből (rövidítések), az olvashatatlan vagy egyáltalán meg sem adott címekből, a ki nem töltött részletezésekből, a rovatszövegeknek egymásba való átcsuszásából stb. adódtak. Ezek a hiányosságok megakadályozták a kollektív vásárlások kötettségének összegezését és szegényítették a vásárlások tartalmi elemzését. Az anyag azonban így is lehetővé tette, hogy klelemezzük a könyvesboltok forgalmának strukturáját, a kollektív vásárlók típusa és székhelye szerint.

Ezek után már csak az egyéni vásárló maradt, aki nem hagyott a boltban kutatásaink számára használható nyomot. A dokumentáció elemzéséből az egyéni vásárlásoknak csak az évi globális összegét kaptuk meg, kivonva a könyvforgalom teljes összegéből a kollektív vásárlások összegét.

A központi kérdés nyitva maradt: a/ honnan jönnek az egyéni vásárlók, b/ milyen könyveket vettek és mennyiért. Hogy erre válaszolhassunk, ki kellett kérdeznünk valamennyi vizsgált könyvesboltban az egyéni vásárlókat. Ezt Lublinban három egyhetes időszakban, a területi boltokban pedig három kéthetes időszakban hajtottuk végre. Technikai szempontok miatt kénytelenek voltunk ilyen rövid idő alatt végzett megfigyelésekből következtetni az egész évi vásárlásokra, mert ez a feladat növelte a bolt személyzetének munkáját, meghosszabbította az eladás idejét, s időnként bosszantotta a vevőt. Hogy ez utóbbit a lehetőségek szerint elkerüljük, a felmérés megkérdezésekor ismertettük a vizsgálatok célját a lublini napisajtóban és rádióban. Ezenkívül a könyvesboltokban a kutatásokat ismertető plakátokat helyeztünk el.

A kikérdezés kiterjedt minden egyéni vásárlóra, aki az adott időszakban a boltban könyvet vett. Vásárlás közben az eladó megkérdezte a vevőtől, hogy hol lakik, és a kapott választól függően

a/ feljegyezte a helyi vásárlók nyilvántartásában a vásárolt könyvek mennyiségét és értékét,

b/ feljegyezte a "vidéki" vásárlók nyilvántartásában a vásárolt könyvek címét, mennyiségét és értékét, valamint a vásárló lakóhelyét (község, járás),

c/ a választ megtagadó vásárlók nyilvántartásában feljegyezte az általuk vásárolt könyvek mennyiségét és értékét.

A vizsgálatokat Lublinban 1963. szept. 23-28., 1964. febr. 10-15. és 1964. máj. 3-8. között folytattuk, a területi könyvesboltokban pedig 1963. szept. 23.-okt. 5., 1964. febr. 10-22 és 1964. máj. 3-15. között. Az eredmény 14087 információ a lublini és 5553 a vajdasági területi könyvesboltokból.

A kérdezgetés sok időt vesz igénybe, ezért kellett lemondanunk a helyi vevők által vásárolt könyvek címének feljegyzéséről. Ezek a vevők természetesen jelentős többséget alkottak, az általuk vásárolt könyvek feljegyzése meghaladta volna a személyzet erejét. A vásárlások tartalmáról gyűjtött anyag tehát csak a "vidéki" (b pont), főleg falusi egyéni vásárlókra vonatkozik. A vizsgálatok lebonyolításában részt vettek az Instytut Książki i Czytelnictwa (IKiCz - Könyv- és Olvasástudományi Intézet) munkatársai és a könyvesboltok személyzete. A vizsgálat kezdetét megelőzően tájékoztattuk a munka céljáról és menetéről azokat a kereskedőket, akik az egyéni vásárlások felmérésére megbízást kaptak. Az IKiCz munkatársai a felmérés minden szakaszában felkeresték az elemzésben részt vevő üzleteket, hogy ellenőrizzék a munka szabályszerűségét. A pénztári dokumentáció elemzése igen hosszadalmas munkát jelentett, de épp bonyolultsága miatt ezt mindössze két személy végezte, hogy az adatok értékelése egyöntetű legyen.

A fenti munka eredményeként a 19 könyvkereskedés mindegyikében külön-külön csoportosítottuk az alábbi anyagot:

1. a különböző típusu kollektív vásárlók 1963. évi vásárlásainak nyilvántartását, a következő adatokkal: a vevő neve, címe, a vásárlás értéke, a vásárolt irodalom fajtája és (lehetőség szerint) a vásárolt kötetek száma;

2. a könyvesbolt 1963. évi, könyvterjesztők közvetítésével kifejtett tevékenységének nyilvántartását, a következő adatokkal: a terjesztő jellege (egyéni, községi, szövetkezeti), tevékenységének színhelye, az évi eladás értéke, az eladott irodalom fajtája;

3. a helybeliek egyéni vásárlásainak nyilvántartását a felmérés időszakára vonatkozóan, a következő adatokkal: a vásárolt kötetek mennyisége és a vásárlás értéke;

4. a "vidéki" egyéni vásárlások nyilvántartását a felmérés időszakára vonatkozóan, a következő adatokkal: a vevő lakóhelye, a vásárolt kötetek mennyisége és értéke, a vásárolt könyvek címe.

Ezt az alapvető anyagot kiegészítettük néhány nélkülözhetetlen összehasonlító adattal, amelyeket Lublinban a Dom Książkitól és a városi tanácsától, Janów Lubelskiben, Opole Lubelskieben, Włodawában és Zamośćban a járási tanácstól és a járási statisztikai felügyelőtől, valamint a Ruch kereskedelmi vállalatától és a Vajdasági Könyvtártól kaptunk. Az adatok forrása sok esetben a lublini vajdaság 1962. évi Statisztikai Évkönyve volt.

5. AZ ELEMZÉS MÓDSZERE; A MUNKA FELEPÍTÉSE

A kutatások során összegyűjtött anyag sokoldalú feldolgozást követelt, hogy az egyedli tényekre vonatkozó adatok áttekinthetetlen tömegéből, nyersanyagából kialakuljon a következtetések alapja. A feldolgozást két külön szakaszra lehet osztani: az anyag rendezése és interpretációja.

A vizsgált könyvesboltok pénztári dokumentációjának rendezett adatai arra szolgáltak nekünk, hogy ezen üzletek teljes forgalmának strukturáját rekonstruálni tudjuk. Anyaggyűjtés közben kezdetben a vásárlásoknak a könyvkereskedők által használt csoportosításához igazodtunk, de a kutatás folyamán az elemzés megkövetelte a vásárlók újabb kategóriáinak az alkalmazását. Így egész sereg új információt kaptunk. Megkülönböztettük tehát az egyéni és a kollektív, a helyi és a vidéki vásárlókat, valamint a gyermekeket és a felnőtteket, később az elemzés igényei szerint tovább bontva az egyes csoportokat. Hasonlóan használtuk fel a kikérdezés alkalmával nyert, ide vonatkozó anyagot is.

Az anyag elemzésének második szakasza az interpretáció. Ennek során igyekeztünk mindenekelőtt a kitűzött néhány általános feladat körén belül részletekérdéseket feltenni, s rájuk a gyűjtött anyag alapján választ adni. A megfigyelt jelenségek értelmezése a munka különböző fázisaiban különböző irányban haladt.

Az utolsó kérdés, amelyet ebben a bevezetőben érinteni kell, ennek a publikációnak a szerkezete. A jelen, első fejezet után áttérünk az eredmények ismertetésére. A II. fejezet az egyéni vásárlókkal és az általuk vásárolt irodalommal foglalkozik; az elemzés tárgya itt az egyéni vásárlók különböző kategóriáinak részaránya a könyvpiacra, vásárlásuk strukturája a vásárolt irodalom fajtája szerint. A III. fejezetben vizsgáljuk az egyéni és a kollektív, a helyi és a vidéki vásárlók különböző kategóriáinak részarányát a könyvforgalomban és a vásárolt könyvek különböző kategóriáinak arányát. A IV. fejezet tárgyalja a könyvesboltok tevékenységének hatókörét és alakító tényezőit. Végül

az V. fejezet összegezi az elemzés megállapításait, eredményeit. Ezek a megállapítások az olvasómozgalom statisztikai mutatóinak, a vizsgált könyvesboltokban megnyilvánuló könyvigény jellegének pontosabb megvilágítására, a lublini könyvkereskedelmi hálózat működésének értékelésére, módszertani jellegű javaslatok megfogalmazására irányulnak. A munkát a függelék zárja, amelyben táblázatok mutatják, hogy a vajdaság egyes községeinek lakosai évente átlag milyen összegért vásárolnak könyvet Lublinban, végül térkép ábrázolja a lublini könyvesboltok tevékenységének hatókörét.